

Toelichting bij het Virga Jessebeeld uit 1685

Hasselaren kennen Maria al eeuwenlang aan met de naam 'Virga Jesse'. Het originele Virga Jessebeeld dateert uit het tweede kwart van de 14de eeuw. Het beeld dat recent werd verworven draagt op de sokkel '1685', het wapen van Hasselt en het wapen van Libbrecht Van Elsrack. We kunnen veronderstellen dat hij de opdracht voor het maken van het beeldje gegeven heeft, of tenminste in 1685 er de eigenaar van is geworden.

Situering van het beeld binnen de iconografie van de Virga Jesse

De iconografie van de Virga Jesse werd door Jef Arras een eerste maal beschreven in 1980 en een tweede maal in 2010. De oudst gekende afbeelding van de Virga Jesse kan gevonden worden op het bedevaartvaantje van de hand van Nicolaas II Sigers (1603-1655). Aan een zijde werd het interieur van de toenmalige kapel afgebeeld. Centraal staat het altaar met het Mariabeeld. Haar tekening is eenvoudig en weinig gedetailleerd. Jef Arras dateert de prent tussen het moment dat Nicolaas Sigers lid wordt van de Broederschap van Onze-Lieve-Vrouw in 1637 en zijn overlijden in 1655.

Het frontispice van het boekje Marianum Hassletum van de minderbroeder Henricus Jonghen kan beschouwd worden als de tweede oudste afbeelding. Deze gravure, getekend door Filip Fruytiers en uitgevoerd door Frederik Bouttats de Jongere, is gedetailleerd. We herkennen duidelijk de houding en het Jezuskind draagt het gouden kleedje dat het volgens de legende kreeg van de Moorse vrouw wiens kindje uit het raam viel en na het aanroepen van de Virga Jesse terug tot leven kwam. Deze afbeelding zal lang gebruikt blijven worden als model voor andere afbeeldingen. Er kan vanuit gegaan worden dat ze de Virga Jesse afbeeldt zoals ze gekend was.

De eerste mirakelprent waarop de Virga Jesse omringd wordt door de meest gekende mirakels kon lang worden beschouwd als de derde oudste – nog bestaande – afbeelding. Op basis van de wapens van de burgemeesters (Jan Rombout Sigers en Robert Cox) kan de gravure gedateerd worden tussen eind juni 1688 en eind juni 1691. Jef Arras situeert de prent in het jaar 1689, het jaar dat Hasselt voor de tweede keer een 'Zevende Jaar' vierde. De opdracht zou dan ten laatste in juni 1689 gegeven zijn, omdat in de periode juni 1689 – juni 1690 Sigers en Cox geen burgemeester waren. De prent werd gegraveerd door Richard II Van Orley (1663-1732) en werd naar alle waarschijnlijkheid in opdracht van Libbrecht Van Elsrack gemaakt. Zijn wapen prijkt onderaan de prent, ook al wordt in de tekst gerefereerd naar de broederschap.

De zilveren bekroning van de processiestaf van de broederschap kan tot op heden niet gedateerd worden. Wel staat vast dat ze vermeld wordt in de kerkinventaris van 1703 en dus hoogstwaarschijnlijk laat 17de-eeuws is. Deze driedimensionale afbeelding van de Virga Jesse is dus een tijdgenoot van het Virga Jessebeeldje dat hier onderzocht wordt.

Het keramieken beeld van de Virga Jesse dat recent terug boven water kwam is op de sokkel wel gedateerd. Met het jaartal 1685 kan het binnen de iconografie geplaatst worden ná de gravure van Fruytiers (1660) en vóór de mirakelprent van Van Orley (1689). Het beeld is dus te beschouwen als de derde oudste afbeelding van de Virga Jesse.

Wie was Libbrecht Van Elsrack?

Libbrecht Van Elsrack werd gedoopt op 19 augustus 1627, werd geboren in het gezin van Arnold Van Elsrack en Maria Collyns. Hij was priester en regulier kanunnik van het Heilig Graf. Op 21 november 1667 werd hij prior van het sepulchrijnenklooster 'de Olijfberg' in La Xhavée bij Luik. La Xhavée kwam echter in slechte papieren. Het klooster werd geïncorporeerd in het klooster van Hoogcruts. Toch bleek dit het klooster niet te kunnen redden. La Xhavée werd in 1685 verkocht aan de Geschoeide Karmelieten. In 1688 werden de laatste kanunniken van La Xhavée waaronder Libbrecht Van Elsrack door paus Innocentius XI gesecculariseerd.

Libbrecht Van Elsrack en de Broederschap van Onze-Lieve-Vrouw

Libbrecht Van Elsrack was toen al enkele jaren terug in Hasselt. Op 22 september 1683, werd hij opgenomen in de Hasseltse Broederschap van Onze-Lieve-Vrouw. Voor een priester uit een gekende Hasseltse familie met al heel wat leden in deze broederschap, een logische stap.

In 1688 werd hij door de prins-bisschop van Luik aangesteld als rector van de Clerckenkapel, thans de Virga Jessebasiliek. In die hoedanigheid zou hij geruime tijd in conflict hebben gelegen met de Broederschap over de inkomsten van de kapel. De Broederschap beschuldigde Libbrecht zich de inkomsten uit de kapel toe te eigenen, de Broederschap buiten spel te zetten en een dure rechtszaak tegen hen te voeren. Daarnaast suggereert de tekst dat ze hem ervan verdachten zijn religieuzen in Hasselt te willen vestigen. Om deze redenen vermoedt Jef Arras dat de mirakelprent van 1689 dat jaar nooit een grote oplage heeft gekend.

Libbrecht Van Elsrack voerde een wapen dat bestond uit zijn familiewapen met het patriarchaal kruis van de kanunniken van het Heilig Graf. De zwarte prelatenhoed boven het wapen refereert naar zijn eretitel van protonotarius. Zijn wapenspreuk was 'Pie et candide' of 'Vroom en openhartig'.

Er zijn weinig Hasselaren geweest die hun wapen zo veelvuldig hebben laten afbeelden. Naast zijn wapen dat prijkt op de sokkel van het Virga Jessebeeldje en de reeds vernoemde mirakelprent, zijn er meerdere haardstenen met zijn wapen gekend, geglazuurde en ongeglaazuurde. Een publicatie *De ascensione mentis in Deum* draagt ook zijn wapen als frontispice. In de tuin van Het Stadsmus kan ook zijn imposante grafsteen bezocht worden. Maar het cartouche waarop zijn wapen had moeten prijken is echter leeg. Het is niet duidelijk of het wapen er wel ooit is in gebeiteld.

In Het Stadsmus kan ook een ovaal schilderij met centraal de Virga Jesse in een altaar en daaronder twaalf leden van de broederschap – waaronder Libbrecht Van Elsrack – worden bewonderd. Het is te dateren tussen 1703 en 1709. Libbrecht stond ook afgebeeld op een groepsportret van zeven kanunniken van het Heilig Graf dat tot aan de Franse Revolutie in de ontvangstzaal van het klooster te Xhavée hing.

Herkomst van het Virga Jessebeeldje

Het beeldje dat het Virga Jessecomité kon verwerven behoorde ooit tot de collectie van Constant Bamps (1847 – 1907). Constant Bamps was geneesheer en actief in de Hasseltse politiek.

Daarenboven is hij vooral gekend als verzamelaar van alles wat interessant was voor Limburg en het Land van Loon. Camille de Borman verwijst in zijn artikel over het klooster van Henegauw in *L'ancien Pays de Looz* naar dit Virga Jessebeeld in de collectie van Bamps: *“Au surplus, le frère Libert aimait à faire étalage de ses armoiries, surtout depuis qu’il pouvait les surmonter du chapeau à floches. C’est ainsi qu’elles décorent des statuettes de la Vierge, dont un exemplaire en terre cuite fait partie des collections de M. le docteur Bamps, lequel possède aussi des briquettes de foyer, de divers modèles, et dont quelques unes sont émaillées et semblablement armoriées, trouvées la plupart dans la maison de M. Gustave Goetsbloets de Hasselt, laquelle était peut être la demeure de notre personnage.”*

Uit deze vermelding zou men kunnen afleiden dat naast het beeld dat hier onderzocht wordt, er ook nog andere beeldjes van de Virga Jesse moeten (hebben) bestaan, dus waarvan Bamps er een van in zijn bezit had. Een mogelijkheid is dat Libbrecht Van Elsrack het sokkeltje met zijn wapen heeft laten maken.

Na het overlijden van Constant Bamps lieten zijn nabestaande de collectie veilen in Brussel. Vijf veilingavonden waren nodig om alle 1297 stukken aan de man te brengen. Het Virga Jessebeeldje betreft het lot 990 uit de veiling van 1907. In de veilingcatalogus die bewaard wordt in M – Museum Leuven zijn in potlood namen van kopers en prijzen genoteerd. Bij lot 990 staat de naam ‘de Witte’ en ‘34,-’ francs.

John Martens, juni 2024

Literatuur:

ARRAS, JEF, *De Virga Jesse in Het Stadsmus. Iconografie en cultusrelicten* (Kunst en erfgoed in de kijker, 23), Hasselt, 2010.

ARRAS, JEF, *De Virga Jesse op oude prenten in De Hasseltse Virga Jesse en haar kerk*, Hasselt, 1981.

BORMAN, C. DE, *Henegauw*, in *L'ancien Pays de Looz*, 6 (1902) 1.

DARIS, J., *L'Ordre du Saint Sépulchre dans l'ancien diocèse de Liège in Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg VI* (1869).

HERESWITHA, *De vrouwenkloosters van het Heilig Graf in het prinsbisdom Luik*, 3 (Publicaties op het gebied der geschiedenis en der philologie) 4, 1941.

ROMBOUTS, JO (et al.), *Dokter Bamps verzamelt. Reconstructie van een 19de-eeuwse Hasseltse topcollectie* (tentoonstelling: Het Stadsmus Hasselt 6/2-1/5/2016), Hasselt, 2016.